

Monopólium-e a tehetség?...

Gondolatok olvasás közben

Irta LÖRINC PÉTER

A „Literaturnaja Gazeta”-t és a „Sovjetskoje Iskusstvo”-t olvasgatom. Olvasok és elgondolkozom. Nem tudom, nem követek-e el ezzel bűnt, nem tudom, szabad-e gondolkodni. Lehet, hogy ezáltal — eretnekké váltam, mert van úgy, hogy eretnekké válik, aki gondolkodik, aki nem fogadja el szó nélkül és gondolkodás nélkül a dogmákat. A marxizmus-leninizmus persze nem dogma és én így jogot formálok magamnak a gondolkodáshoz és elgondolkozom az olvasottak egyes tételein. Úgy érzem, szabad gondolkodnom, önállóan gondolkodnom, belevinnem gondolataimba sajátosságaimat, népem és hazám sajátosságait.

Nem vagyok ugyan biztos benne, a mondott lapokat olvasgatva, hogy érvényes-e még a marxizmus, amely ellensége minden dogmának, amely alkotó erejű, — mert valamikor úgy értesültem róla, — hogy Marx német volt. Marx nem volt orosz. Már pedig valóban tudós, valóban alkotó író, filozófus és művész-ember e lapok szerint csupán orosz lehet. Elismerhetjük-e még Marxtól és Engelst, vagy — meg tudta teremteni a szocializmust, a tudományos szocializmust az orosz nép tehetsége is, minden külső hatás és behatás nélkül?! Talán Lomonoszovon, Radiscseven, Csernisevszkin át vezetett a vonal, amely Leninig jutott el? És Lessingek, Diderot-ok, Hegelek, Marxok nem járultak hozzá a leninizmus kialakulásához?

Nem véletlenül említem ezeket a neveket, de Lessingről és Diderotról van éppen szó az egyik olvasott cikkben.

Hatalmas viták folynak az említett lapok hasábjain is a kozmopolitizmusról és hazafiságról. Kozmopolitizmusról és nemzetköziségről. Annyi bizonyos — feltétlenül igazat kell adnom ezeknek a hozzászólásoknak. És a hozzászólóknak. Én is megkülönböztetem a kozmopolita világpolgárságot, a hazátlan, nemzetietlen világűrben tengést-lengést attól a nemzetköziségtől, amelynek alapja a hazafiasság. Nem becsülhetem meg más nép fiát, ha a magamét nem becsülöm. Nem kelhetek fel más nép szabadságának megvédésére, ha a magamét meg nem védem idegen támadók ellenében. Elismerni minden népet és elismerni mindenkinek a szabad hazáját vagy a senkiét sem ismerni el — a magamét sem és talán első sorban: ez itt a kérdés. Aki nemzetközi, — egyúttal hazafi is, a világpolgár nem szereti hazáját és könnyű szívvel

egyeznek bele, hogy világhódítók kezére játsza a magáét — a másokét is.

Kik ma a világpolgárok, a kozmopoliták? Azok, akik Amerika kezére akarják játszani a világot és akik ezért el akarják altatni mindannyiunk hazafiságát, szabadság-szeretetét és nagy népek kultúrfőlényéről prédikálnak, amely nekünk kis népeknek — csupán hasznunkra válik. Így lesz a kozmopolitizmus az elnyomó nacionalizmus és sovinizmus eszköze. És így lesz a valódi nemzetköziség és a vele karöltve járó valódi hazafiság ellensége a világpolgári kozmopolitizmusnak. Ilyen értelemben elemzik ezt a kérdést az említett lapok. És mi csak helyeselhetünk. De mélyedjünk el jobban ezekbe a gondolatokba.

Mitén a filozófus Kedrov kozmopolita elgondolásait támadja. Mert Kedrov a nemzeti önállóságot, a nemzeti elgűbőzést, idegen hatásoktól elzárkózó autarchikus-önelégségességet burzsoá-elnének keresztelte, mert Kedrov így világpolgárrá vált, aki csupán az idegen hatást kedveli, az idegen, nem-orosz kultúra előtt bókol. Kedrov például Radiscsev filozófiáját egyszerűen a francia forradalom visszhangjának tartja. Mert Kedrov nem törődik műveiben az elsőbbség kérdésével, azzal, hogy valamely találmány orosz vagy idegen névhez fűződik-e, hogy ha ketten, hárman is voltak, akik a tudomány valamely ágát tovább fejlesztették, nem orosz volt-e közöttük mégis az első? Mert Mitinék szerint a lényeg éppen abban áll, hogy minden új gondolat — orosz agyban született meg, ha mások ragadták is el a babért. Nagy hibája tehát Kedrovnak is, másoknak is, akik fel tudják tételezni, hogy idegenből vehetett át orosz ember valamely gondolatot, vagy témát, irodalmi motívumot. Mert akadtak olyanok is, orosz emberek között, akik azt állították, hogy például egyes orosz irodalmi művek anyagát írójá — a román népmonda mesevilágából merítette. Hát nem tételezhetünk fel annyi tehetséget az oroszban, hogy ő is megteremtette, meg tudta teremteni azt, ami egy román agyában megszülehetett? Hogy orosz, az orosz Radiscsev is megalkodhatta azt, amit a francia forradalom hatásának tulajdonítanak egyesek?! Ha Kedrov elveti a népi tehetséget, a belső hatásokat, egy nép eredeti útját, amely életéből és sajátosságaiból adódik, úgy Mitin viszont tagadja az idegen hatásokat, tagadja — a nemzetköziséget! Sőt az orosz léleknek olyan kivételes képességeket tulajdonít, amely gondolkodásmód, ha csak kissé feszítik is túl — elvezet akár a faji elmélethez is, amely szerint csupán az oroszoknak van tehetsége, a többi alsóbbrendű nép.

Érdemes ezt a mitini elgondolást bíráló tárgyává tenni. Vagy nem azt jelenti-e ez, hogy tagadjuk a népeknek egymásra tett hatását?! Hogy tagadjuk a forradalmak óriási jelentőségét? Mert, hogy Radiscsev az orosz élet terméke, hogy őt az orosz fejlődés adta, az egészen bizonyos. De ugyanakkor bizonyos az is, hogy a francia forradalom hatással volt úgy reá, mint másokra is. Vagy Martinovics Ignácokra nem volt hatással a francia forradalom? És egész népekre nem volt az hatással? Petőfi nem azt mondta-e saját magáról, hogy a francia forradalom története a bibliája? Ennek ellenére Petőfi természetesen a magyar életből fakadt, de bizonyosan felhasználta éppen a magyar élet jobboldalra terelésére a francia forradalom tanulságait. Ha tagadjuk általában a külső hatások lehetőségét — nem tagadjuk-e ezzel — az Októ-

beri Forradalom óriási nemzetközi jelentőségét is?! Mi — elismerjük azt, hogy Október nagy hatással volt ránk, hogy nagy hatással volt ránk a Szovjetunió fennállása is, a Vörös Hadsereg fennállása és harcai. Ugyanakkor persze tudjuk azt is, hogy a saját életünk sajátosságaiból fakadtak egyes elgondolásaink és nem csupán idegen hatás alatt váltunk szabadokká. De a saját erőnkől is. És mit mond Mitin? Mi a véleménye erről? Az, hogy mi — csupán külső, csupán orosz hatás alatt lettünk szabadok. Mitin az orosz esetben tagadja a külső hatásokat. A mi esetünkben viszont, éppen ellenkezőleg, csupán a külső, az orosz hatást ismeri el! Vajjon ezáltal nem válik Mitin maga is kozmopolita világpolgárrá?! Aki tagadja a mi nemzeti hazafiasságunk létjogosultságát és azt is, hogy lehettek dolgok, esetek, gondolatok, amelyek nem a külföld hatása alatt születtek meg. Hogy adódhat másutt is — önálló kultúra, önálló mozgalom.

Talán még más is következik ebből. Miért érzi Mitin és miért érzik mind a Mitinek lealázónak azt, ha esetleg írjuk más nép témaköréből is méltóan? Ezzel csökkentik talán az orosz tehetséget? Bizonyára Mitinék is tudják, hogy a tehetség nem orosz monopólium, hogy minden nép fiai között adódhatnak tehetségek és hogy idegenbe menni, járni el témaért — nem szégyen. Shakespeare megette többször is. Mások is. És nem szégyellték. Van persze elég anyag odahaza is, de a népi mesekincs eléggé nemzetközi, ha feldolgozásában azután annál inkább meg is nyilvánulnak a népi sajátságok. Hiszen éppen ezt is jelenti a szocialista tartalom és nemzeti forma egysége. És ha Mitinék ennyire mennek az elzárkózásban, nem szigetelődnek-e el ezáltal, nem térnek-e majd át a „splendid isolation” vonalára? És még valami! Nem véletlenül mondtam eddig állandóan „oroszt” és nem „szovjetet”. De orosz népről, orosz tehetségről beszélnek Mitinék is. „Moszkvai jellem” a címe egy orosz színdarabnak. „Moszkvai jellem”? Kemény, szilárd jellem. Ha szavad adtad, tartsd is be! Add magad a hazának...” És a cikkíró Mihalkov hozzáteszi: „A moszkvai jellem, szóval — orosz jellem, bolsevik jellem.” De vajjon — mindez csupán orosz jellem tulajdonsága lehet? A szótartó, hazaszerető, önfeláldozó, szilárd ember — orosz bolsevik lehet csupán? Magyar ember nem szeretheti az adotti szót!? Jugoszláviai ember nem szeretheti hazáját? És még nem volt rá eset, hogy jugoszláviai ember életét is áldozta volna hazájáért?!

És azontúl. A marxizmus a fejlődés, a társadalom fejlődésének alapján áll. És Lenin volt az, aki kihangsúlyozta, hogy egyenlőtlen a fejlődés, hogy nem ugyanaz a nép áll állandóan az élen a haladásban. Akár az ék-alakban röpködő darvak élén is leleváltják egymást a legerősebbek. És egész bizonyos, hogy Október óta az orosz nép, a szovjet-nép haladt az élen. De ugyanannyira bizonyos az is, hogy Október előtt, hogy 1917 előtt volt — 1789, volt a klasszikus polgári francia forradalom és hogy 1789 és 1793 idején a francia haladt az élen. Mért kell hát szégyelni és mért letagadni 1789 esetleges hatását Radicscevre vagy Puskinra, akiről szintén nem szabad, Mitinék szerint, azt mondani, hogy „az európai felvilágosodás gyermeke.” Nem hamisítjuk meg ezáltal a történelmet?!

Hiszen mindez világos és érthető. Talán szükség is van ezekre a túlhajtott gondolatokra. De nem éppen az a megalázó az orosz népre, ha azt tételezzük fel róla, hogy csupán akkor szereti kellőképp hazáját, ha ennek kedvéért meghamisítjuk a történelmet? És — eddig úgy tanultuk a marxizmusban, hogy az igazság azért hasznos, mert igazság! Elítéltük a pragmatistákat, Dawey-éket és Jameséket, mert azt tartották igaznak, ami rájuk nézve hasznos volt. Most magunk is pragmatistákká válnánk?! Mert hogy fogadjuk el például igazságnak azt, hogy annak ellenére, hogy az orosz cárizmus Európa zsandárja volt, az orosz nép mégis többet nyújtott minden téren, a tudomány terén is, mint bármely nép, amely abban az időben az orosz előtt haladt. Nem sikkasztunk-e el ezzel az állítással még valamit? Nem sikkasztjuk-e el ezzel — az úgrás jelentőségéi?! Hol akkor a nagy különbség, a szocialista forradalom hatása és jelentősége, ha az orosz nép utána sem igen nyújtott többet — mint már annak előtte is?! Ha már 1917 előtt is az élen járt és világokat teremtett? Elsikkadt a minőségi különbség! Emellett azután el-
törpül az, hogy például csupán Lobacsevszki, mondjuk, a nagy alkotó tudós a mértan terén, hogy mellőle elmaradnak a szintén nagy alkotó tudósok: Bólyai és Riemann. Nem tudom — talán az ukrán írók Sevcsenkó és Leszja Ukrajinka csakugyan nem tanultak az egykori nyugattól, de úgy érzem, hogy ez nem akadályozta volna meg a mai nyugatot, hogy éppen ellenkezőleg a szovjettől, a kelettől általában tanuljon. Megismétlem: Petőfi tanult a francia forradalomtól, de tanult persze és főleg, a magyar néptől is! És nem tagadjuk le egyoldalúan egyik hatást sem. Hogy tanultak-e a hudozsesztveni színház tagjai — Lessingtől és Diderőtől, hogy visszatérjünk a kiindulóponthoz, azt nem tudom, de hogy ennek letagadására nincs szükség, abban egészen biztos vagyok. És bizonyos az is, hogy a szocializmus nyelve nem az orosz. Nem csupán az orosz. Hogy a főbb nyelv sem kizárólag a polgárság, vagy a grófok nyelve. Mert bizonyos, hogy Hitler németül írt, de németül írt Goethe és — Marx is. Magyarul beszélt ugyan Szálasi is, de magyarul írtak és beszéltek Petőfi, Ady és József Attila is. Bizonyos, hogy az orosz nyelv — Lenin nyelve, de oroszul írt egyebek között Katkov is és Nikoláj cár, a népek zsandára is, orosz nyelven adta ki rendeleteit.

A „Viva Villa” filmet nem szabad dicsérni a Szovjetunióban, mondják Lifinék, a Szimonovok, Ozerovok és társaik, mert — amerikai film. És nem teszik hozzá, hogy talán azért, mert rossz, mert imperialista, mert művészietlen amerikai film. És ezzel — politikai hibát is követnek el. Mert a jó harcos — filmben vagy regényben, munkás proletár-társban és osztályharcban vagy tudományban és filozófiában, — bajtársam és harcos társam, akárhol van is! Mert, igenis mi szövetkezünk az amerikai néppel, az amerikai haladókkal, amerikai békeharcosokkal — az amerikai imperialisták és kultúr-
fullajtárjaik ellen. Mert igenis mi két Amerikát különböztetünk meg és tudjuk, hogy a haladó Amerika — szövetségesünk a harcban az elnyomó háborús uszító Amerikával szemben. Ha eltaszítjuk magunktól más népek haladó rétegeit, osztályait — egyedül maradunk és elszigetelődünk. Motilov elismeri — fehér holló a „Literaturnaja Gazeta” hasábjain — hogy Sinclair Louis haladó író

és vannak érdemei. Viszont mi elismerjük Upton Sinclairról, hogy az amerikai imperialisták világpolgári eszméit hirdeti, hogy lépre csalja vele a kis népeket. De — úgy gondoljuk — Sinclair Louis mellett amerikai írók voltak az egykori Walt Wittman, Dreiser és Jack London is és Steinbeck is amerikai író. Hogy szóval nem csupán Truman és Marshall élnek Amerikában. És — hogy egy lépéssel tovább menjünk — ha elítéljük a kozmopolitizmust, akkor mért ítéljük el egyúttal azt a jugoszláv írókat is, aki — szintén elítéli a kozmopolitizmust és a hazafiasság és nemzetköziség vonalán halad. Mert a jugoszláv írók is saját nemzeti hagyományukat építik ki és erre építenek, habár — és ebben már nem egyeznek meg Mitinekkel és Szimonovékkel — nem is állítják, hogy Szféríja megelőzte Moliert és hogy talán egyúttal — Plautus apja volt és Aristophanes nagyapja. Büszkéek Nyegosra, habár még sohasem mondták azt, hogy Nyegos — Milton mestere volt. Talán nincsenek is még a jugoszláv népeknek túlon túl nagy értékeik a múltból. Mégis Rugyer Boskovics jugoszláv volt és szerbek énekelték a világhírű népdalokat, amint hogy Szerbiában állították össze az éppen 600 esztendőös Dusan-törvénykönyvet. És az élénk középkori, kolostori freskók vagy a debár-ohridi falfaragások is itt készültek egykoron.

Ez talán édeskevés még akkor is, ha tudjuk, hogy nem egyedül álló jelenségek. Mégis azt jelenti ez, hogy más népeknek is lehetnek tehetséges fiaik, más népeknek is lehetnek önálló alkotásaik. Így talán jugoszláv gondolkodó és politikus volt az a Juráj Krizsanics is, akit — mert csakugyan két ízben járt Oroszországban és ott is írta egyik főművét — mint nálunk a sajtóban ezt jelezték — orosz tehetségnek tettek meg a Mitinek. Annyi bizonyos, hogy Krizsanics „népünkről” írt, amikor nem csupán a szerbre és horvátra, de minden szlávra gondolt és hogy ezt orosz nyelven írta. De ugyanígy bizonyos az is, hogy akkoriban, hiszen vagy 300 éve ennek, még nem alakult ki sem a horvát, sem a szerb nemzet és nem is volt a horvátnak, szerbnek önálló állama. Ennek ellenére Krizsanics, amikor orosz földre lépett — szerbnek vallotta magát, nem orosznak és horvátnak csak azért nem, mert tudta, hogy ott nem jó szemmel néznek a katolikusra. No, így sem túlságosan becézték, hiszen 15 évre száműzték Szibériába és ott is írta meg főművét, amelyben arról ír, hogy az oroszoknak van állama, az orosz álljon a szláv népek szabadságharcának az élére. De figyelemzettel egyúttal a cárt arra is, hogy ezt csak úgy teheti meg, ha szakít eddigi elnyomó politikájával, mert az elnyomó politika — elriasztja az oroszokat a többi szláv népet, ahelyett, hogy vonzaná őket. Oroszul írta mindezt és oroszul bírálta az orosz nemest és életét is. De írt Krizsanics latinul is és mégsem volt sem latin sem római és — írt persze horvátul is, gyűjtött horvát népdalt is és olaszból nem oroszra, de horvátra fordított. Krizsanics még 1660 táján olyan új gondolatokat ír le és olyan új utakat tanácsol a cároknak, amelyekre csupán vagy 50 év múltán fog rálépni I. Péter cár és amelyeket csupán 100 év leteltével ismételt meg szinte ugyanolyan módon a nagy orosz gondolkodó, Lomonoszov. Persze sem Péter, sem Lomonoszov nem ismerték, nem olvasták az előttük élt Krizsanicsot. Orosz volt Krizsanics? Semmiesetre sem. Sőt gondolatai is jórészt még akkor értek meg, amikor nem járta

az orosz földet. De... ha valakinek, valaki előtt... fontos az elsőbbség kérdése, akkor az be kell hogy ismerje, hogy a horvát Krizsanics vagy 50 évvel megelőzte I. Pétert és vagy 100 évvel megelőzte Lomonoszovot. Azért persze, mert tudott első lenni, nem kell őt még megtenni — orosznak.

Pankrátova orosznyelvű történelmi tankönyvének, az „Istorija SSSR”-nek második kötete áll előttem. 1947-ben adták ki a középiskolák ötödik osztálya számára. Érdekel, mit is tanultak az ötödikesek 1947-ben. Hogyan tanulták a Szovjetunió történelmét. A 137. és 138—139. oldalakon például ezeket olvasom Grúzia történelmével kapcsolatban a XVIII. század végén és XIX. század elején. „Az volt a legkisebb baj, hogy Grúzia a cári Oroszország gyarmatává vált. Hiszen éppen ez mentette meg attól, hogy perzsa vagy török rabigában szenvedjen. Az orosz cárizmus — haladást jelentett és biztosította az ország fejlődését a kapitalizmus felé”.

Többször is elolvastam ezeket a sorokat. Talán tévedtem. Nem. Nem értelmeztem rosszul ezeket a szavakat. Itt csakugyan egy szó sincs arról, hogy a kaukázusi nép — esetleg önálló és független is lehetett volna és hogy talán ez esetben a haladás üteme is meggyorsul. A szabadság lehetősége, a szabadság eszméje itt fel sem merül. Itt a cár, — akár angol könyvekben az angol hódító Indiában — kultúrmissziót teljesített. Bizonyára azért, mert — orosz volt, nem pedig iráni vagy török. De hiszen az előbb elvetettük Lessinget és Diderot is, most pedig a cár is — kultúrhivatást teljesít. Álljunk csak meg egy szóra. Hiszen így, erre az álláspontra helyezkedve, el kell hogy ítéljük Zrínyit, Rákócit és Kossuthot, mert ők harcoltak a Habsburgok ellen, mert ők nem hajtottak fejet az osztrák császár — kultúrmissziója előtt.

És igaz-e vajjon, hogy az orosz elnyomás megteremtette a kapitalizmus fejlődésének feltételeit? Pankrátova az ellenkezőjét állítja ennek. Már ugyan itt, pár sorral alább és, például, a 176. oldalon is arról ír, hogy a jobbágysorsot még súlyosbította ezután a gyarmati elnyomás, hogy lázongott a nép és elítélték és olyan nyelven olvasták fel előtte az ítélet szövegét, amelyet nem értett meg. Arról ír, hogy a nép számtalanszor felkelt a bátyuska ellen, akinek tábornokai a nemeseket segítették a nép ellen és a grúz nemesekkel versenyt fosztogatták a népet. Mintha itt a kozmopolitizmus vádjá — önmaga ellen fordulna, Pankrátova ellen irányulna, aki egy kis népet igyekszik elaltatni ennek kultúrmissziós mérgével.